

Регіональне управління та місцеве самоврядування

УКД 342.25

Пак Наталія Тадеушівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та публічного управління
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Pak Nataliya

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics and Public Administration
Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: 0000-0002-0922-2764*

Скулинець Катерина Вікторівна

*студентка факультету управління фінансами та бізнесу
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Skulynets Kateryna

*Student of the Faculty of Finance and Business Management
Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: 0009-0003-9060-1060*

**РОЛЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ
THE ROLE OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN ENSURING
REGIONAL SECURITY IN TIME OF WAR**

***Анотація.** Вступ. Основна мета державної регіональної політики полягає у створенні умов для гармонійного і прогресивного розвитку економіки та соціальної сфери України й її регіонів, підвищенні рівня життя населення та забезпеченні державних соціальних стандартів незалежно від місця проживання. Ця політика є ключовою частиною*

національної стратегії соціально-економічного розвитку України, яка пов'язана з адміністративною реформою та вдосконаленням територіального устрою. Вона реалізується через дії органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, спрямовані на комплексне управління економічним та соціальним розвитком країни та її регіонів. Місцеве самоврядування відіграє вирішальну роль у забезпеченні безпеки населення та критичної інфраструктури регіонів під час війни. В умовах сучасного збройного конфлікту на території України місцеві органи влади стають важливим елементом у підтримці життєдіяльності громад і захисті від зовнішніх загроз. Постає необхідність в окресленні функцій місцевого самоврядування в умовах війни, зокрема у сфері безпеки та оборони регіонів.

Мета. Дослідження спрямоване на вивчення ролі місцевих органів влади у забезпеченні безпеки регіонів під час війни заради визначення їхнього внеску в захист територій, оцінки ефективності управлінських рішень, їх взаємодії з державними структурами й місцевими громадами та розробки стратегій для поліпшення координації в умовах кризи.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) законодавчі акти України, що регулюють діяльність місцевого самоврядування та реалізацію регіональної політики; 2) аналітичні звіти з видатків бюджету місцевою владою; 3) практичні звіти територіальних громад щодо забезпечення стійкості; 4) публікації науковців у сфері публічного управління, зокрема щодо ролі місцевого самоврядування у забезпеченні безпеки регіонів під час війни.

Методами дослідження, які використані в дослідженні, є: порівняльний аналіз (для висвітлення видатків місцевих бюджетів за галузями у 2023 р. порівняно із 2022 р.), аналіз офіційних документів (для пояснення правових норм та надання рекомендацій для вдосконалення системи); графічний метод (для візуалізації даних); логічне узагальнення результатів (формулювання висновків).

Результати. У науковій статті висвітлено, що місцеве самоврядування в умовах війни виконує додаткові функції, пов'язані з підтримкою територіальної оборони, розподілом гуманітарної допомоги, взаємодією з внутрішньо переміщеними особами; протидією природним катастрофам та епідеміям, управлінням небезпечними відходами та знесенням аварійних будівель, пошкоджених внаслідок бойових дій. Виявлено, що ефективність місцевих органів значно залежить від наявності комунікаційних ресурсів та їхньої здатності співпрацювати з центральною владою та військовими структурами. Громади відіграють ключову роль у процесах забезпечення безпеки регіонів та відновлення територій.

Перспективи. Перспективи подальших досліджень полягають у налагодженні активної взаємодії між центральною та місцевою владами, розробці апарату кризового управління для місцевого самоврядування та визначенні конкретних механізмів, що дозволять ефективніше реагувати на виклики під час війни. Позитивній тенденції у роботі місцевих органів влади сприятимуть можливості діджиталізації управлінських процесів та інтеграції нових технологій у систему управління безпекою.

Ключові слова: регіональна політика, органи місцевого самоврядування, воєнний стан, безпека регіонів, територіальна громада, відбудова.

Summary. Introduction. The main goal of the state regional policy is to create conditions for the harmonious and progressive development of the economy and social sphere of Ukraine and its regions, to improve the living standards of the population and to ensure state social standards regardless of place of residence. This policy is a key part of Ukraine's national strategy for socio-economic development, which is linked to administrative reform and improvement of the territorial structure. It is implemented through the actions of

executive authorities and local self-government bodies aimed at comprehensive management of the economic and social development of the country and its regions. Local self-government plays a crucial role in ensuring the safety of the population and critical infrastructure of the regions during the war. In the context of the current armed conflict in Ukraine, local authorities are becoming an important element in supporting community life and protecting against external threats. There is a need to define the functions of local self-government in wartime, in particular in the field of security and defense of the regions.

Purpose. The study aims to examine the role of local authorities in ensuring the security of regions during the war in order to determine their contribution to the protection of territories, assess the effectiveness of management decisions, their interaction with state structures and local communities, and develop strategies to improve coordination in times of crisis.

Materials and methods. The research materials are: 1) legislative acts of Ukraine regulating the activities of local self-government and the implementation of regional policy; 2) analytical reports on budget expenditures by local authorities; 3) practical reports of territorial communities on ensuring resilience; 4) publications of scholars in the field of public administration, in particular on the role of local self-government in ensuring regional security during the war. The research methods used in the study are: comparative analysis (to highlight local budget expenditures by sector in 2023 compared to 2022), analysis of official documents (to explain legal norms and provide recommendations for improving the system); graphical method (for data visualization); logical generalization of results (formulation of conclusions).

Results. The research article highlights that local self-government in wartime performs additional functions related to the support of territorial defense, distribution of humanitarian aid, interaction with internally displaced persons; counteraction to natural disasters and epidemics, hazardous waste management and demolition of emergency buildings damaged as a result of

hostilities. It has been found that the effectiveness of local authorities depends heavily on the availability of communication resources and their ability to cooperate with the central government and military structures. Communities play a key role in the processes of ensuring regional security and restoration of territories.

Discussion. Discussion for further research include establishing active cooperation between central and local authorities, developing a crisis management apparatus for local governments, and identifying specific mechanisms that will allow for more effective response to challenges during the war. The possibility of digitalizing management processes and integrating new technologies into the security management system will contribute to a positive trend in the work of local authorities.

Key words: *regional policy, local governments, martial law, regional security, territorial community, reconstruction.*

Постановка проблеми. Основна мета державної регіональної політики полягає у створенні умов для гармонійного і прогресивного розвитку економіки та соціальної сфери України й її регіонів, підвищенні рівня життя населення та забезпеченні державних соціальних стандартів незалежно від місця проживання. Ця політика також спрямована на поглиблення ринкових реформ через ефективне використання регіональних ресурсів, покращення управлінських рішень і підвищення ефективності роботи державних і місцевих органів влади. Державна регіональна політика є ключовою частиною національної стратегії соціально-економічного розвитку України, яка пов'язана з адміністративною реформою та вдосконаленням територіального устрою. Вона реалізується через дії органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, спрямовані на комплексне управління економічним та соціальним розвитком країни та її регіонів. Місцеве самоврядування відіграє вирішальну роль у забезпеченні

безпеки населення та критичної інфраструктури регіонів під час війни. В умовах сучасного збройного конфлікту на території України місцеві органи влади стають важливим елементом у підтримці життєдіяльності громад і захисті від зовнішніх загроз. Збройний конфлікт в Україні загострив важливість вдосконалення систем забезпечення регіональної безпеки, зокрема у сфері управління безпекою громадян на місцевому рівні органами місцевого самоврядування. Це створює потребу в детальному аналізі їхньої співпраці з центральними органами влади та суспільством для підвищення ефективності діяльності у воєнний час. Постає необхідність в окресленні функцій місцевого самоврядування в умовах війни, зокрема у галузі безпеки та оборони регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблематики взаємодії між регіонами та центральними органами, регулювання відносин між місцевими та державними органами як одного з інструментів регіонального розвитку звертається у своїй праці Є. Качмарський [1], який вважає, що в основі регіональної політики держави повинна лежати конструктивна взаємодія всіх учасників регіонального розвитку. А. Миколук [2] виділяє ряд завдань, які додалися органам місцевого самоврядування для здійснення своєї діяльності у зв'язку із впровадженням воєнного стану. Колектив українських авторів на чолі з В. Бабаєвим [3] вивчають сучасні підходи до забезпечення дієздатності територіальної громади, зокрема щодо функціонування електронного врядування. Фахівчиня з місцевих бюджетів і фінансового управління Програми USAID DOBRE Т. Паутова [4] аналізує вплив війни на бюджети територіальних громад. В. Потапенко, В. Баранник, Н. Бахур [5] оцінюють стійкість регіонів та громад до загроз, визначають слабкі місця, пропонують розпрацювати й ефективно зреалізувати комплекс заходів, спрямованих на підвищення стійкості і, відповідно, безпеки регіонів і ТГ. Українські дослідники І.

Пирога та М. Пирога [6] визначають роль місцевого самоврядування у відбудові під час воєнного стану.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз ролі місцевих органів самоврядування у забезпеченні безпеки регіонів під час війни, зокрема виявлення ключових проблем і можливостей підвищення ефективності управління в умовах військових дій, а також співпраці місцевої влади з центральними органами влади та суспільством задля збереження життя та здоров'я громадян, захисту інфраструктури, економічної стабільності та підтримки обороноздатності країни.

Виклад основного матеріалу. Регіональна політика у сучасних реаліях забезпечується не лише державними органами, а й у співпраці із органами місцевого самоврядування, здійснюючи регіональний розвиток територій. Є. Качмарський вказує, що досі конфлікт у системі «центральна влада – регіональна влада – органи місцевого самоврядування» не зникає навіть у воєнний час. Досить гостро проявляється цей конфлікт, коли постає питання щодо використання бюджетних коштів органами місцевого самоврядування, особливо щодо доцільності використання коштів з місцевого бюджету на покращення благоустрою території громади під час військового стану [1].

Згідно із затвердженою Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки, постає необхідним врахування під час стратегічного планування основних викликів, які впливають на людину, інфраструктуру, безпекову ситуацію, економіку та природне середовище, формування культури співпраці та партнерства, що передбачає ефективну взаємодію між органами державної влади, місцевим самоврядуванням та громадянами для забезпечення розвитку [7]. Після проведення аналізу та досліджень соціально-економічної ситуації в Україні було виокремлено низку актуальних викликів, які потребують постійної синхронізації

регіональної політики з відновлювальною та галузевими стратегіями, орієнтованими на територіальний розвиток, які представлено на рис. 1:

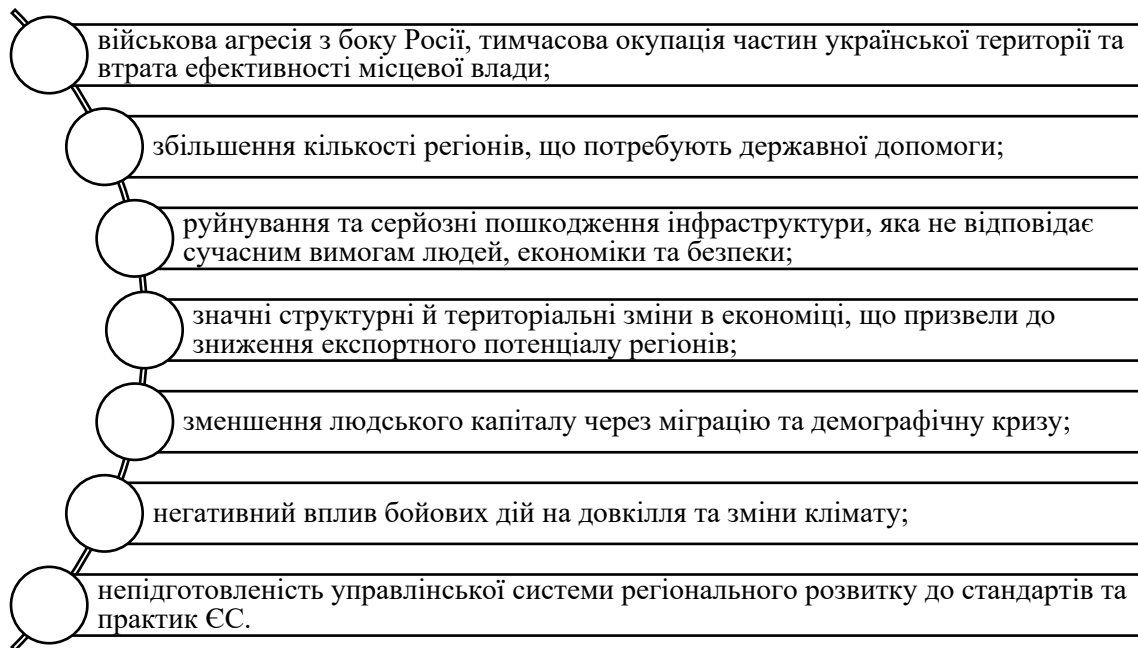

Рис. 1. Виклики, які потребують регіональної політики

Джерело: складено авторами на основі [7]

Посилення регіонального розвитку є одним із ключових напрямків роботи у сфері децентралізації. Олександр Кубраков виділяє ще два, за яких передбачається завершення реформи та нарощення спроможності громад. Кінцевий етап реформування сприятиме введенню адміністративного контролю для забезпечення законності рішень, що приймаються органами місцевого самоврядування; встановленню чіткого поділу між власними повноваженнями органів місцевого самоврядування та тими, що були їм делеговані; зміцненню фінансової стабільності громад при одночасному підвищенні рівня прозорості та підзвітності їхньої діяльності [8]. Віце-прем'єр-міністр з відновлення України — Міністр розвитку громад, територій та інфраструктури наголошує, що роль громад у відбудові надзвичайно важлива, адже у 2023 та 2024 роках вдалося виділити 1,7 мільярда доларів на відновлення на місцевому та регіональному рівнях. Більша частина цих коштів — арештовані російські активи, які були

доступні в Україні, інша половина — кредити ЄІБ. Завдяки Плану Ukraine Facility українські громади отримують щонайменше 20% грантових коштів від ЄС на відновлення, модернізацію та розвиток своїх інфраструктурних проектів [8].

За Методикою формування спроможних територіальних громад, проектною спроможною територіальною громадою вважаються територіальні громади сіл, селищ, міст, які в результаті добровільного об'єднання (добровільного приєднання до об'єднаної територіальної громади) здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання публічних послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці [9]. Ідея про те, що створення дієздатних територіальних громад базується на спроможності місцевих органів влади вирішувати суспільні питання в межах своєї компетенції, підкреслює важливу роль місцевого управління в задоволенні потреб населення, особливо в кризові моменти у стані війни, який ми маємо у теперішній час. У контексті захисту регіонів України це означає, що місцеве самоврядування повинно бути наділене достатніми ресурсами та повноваженнями для вирішення ключових завдань, таких як захист критичної інфраструктури, забезпечення громадського порядку та надання гуманітарної допомоги.

Під час війни органи місцевого самоврядування взяли на себе низку нових завдань. По-перше, їм було необхідно налагодити тісну співпрацю з військовими адміністраціями та командуванням, узгодити робочі процеси й у разі потреби — передачу деяких функцій. Це дозволило швидко організувати оборону населених пунктів, забезпечити ресурси та своєчасно інформувати населення для захисту їхнього життя та здоров'я. По-друге,

одним із основних завдань стала робота з внутрішньо переміщеними особами, особливо в регіонах, що знаходяться біля кордонів з країнами Європи. Місцева влада мала забезпечити реєстрацію ВПО, видачу довідок, гуманітарну допомогу та оформлення виплат. По-третє, важливою задачею стала діяльність органів місцевого самоврядування на тимчасово окупованих територіях. Для надання рекомендацій щодо дій в умовах окупації, Мінрегіон ініціював створення правової групи, яка розробила інструкції залежно від конкретних обставин. Основною рекомендацією було обмеження публічного доступу до інформації [2, с. 70].

У зв'язку з воєнними діями на території України, ОМС постали перед викликом регулювання фінансового забезпечення для нагальних потреб. Результатом змін у законодавстві, що дозволили збільшити і запровадити особливий порядок використання коштів резервного фонду, стало підвищення 10 територіальними громадами обсягу цього фонду на понад 100%. Отримані фінансові ресурси були спрямовані на такі напрямки: громадський порядок, безпека та судова влада; охорона здоров'я та соціальний захист і соціальне забезпечення; житлово-комунальне господарство та загальнодержавні функції. Воєнний стан та спричинені ним виклики зумовили ухвалення ТГ нових програм і проведення притаманних цьому періоду видатків. Більшість виконували окремі програми підтримки та забезпечення ТРО, ДФТГ та інших напрямів, пов'язаних із забезпеченням громадського порядку, гарантуванням безпеки й обороноздатності; фінансували будівництво/облаштування бомбосховищ; формували матеріальний резерв; купували генератори для забезпечення енергоресурсами діяльності бюджетних установ, приймали окремі заходи адресної фінансової підтримки військовослужбовців і членів їхніх сімей; виконували окремі бюджетні програми щодо підтримки та забезпечення потреб внутрішньо переміщених осіб [4, с. 16].

У 2023 році видатки зросли порівняно із 2022 роком на 41,1%. Зокрема, зосередження базувалося на пріоритетних під час війни сферах, що представлено на рис. 2:

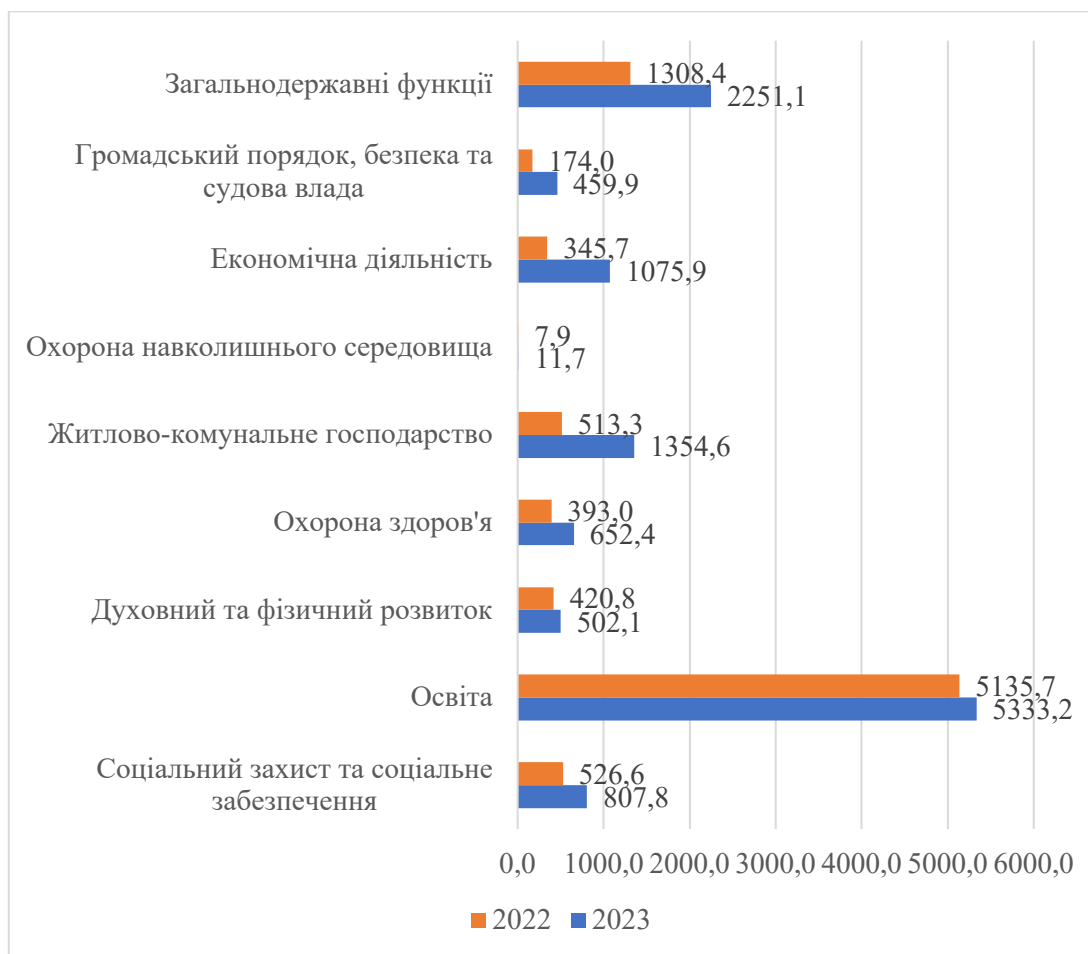

Рис. 2. Динаміка видатків місцевих бюджетів за галузями у 2022-2023 рр.

Джерело: складено авторами на основі [4, с. 54]

У контексті електронного урядування набуває особливої актуальності впровадження електронних адміністративних регламентів. Вони відзначаються автоматизацією процедур, що дозволяє органам місцевого самоврядування ефективно виконувати свої внутрішні функції, надавати адміністративні послуги та співпрацювати з іншими органами публічної влади [3, с. 26]. Новітні технології здатні значно підвищити результативність роботи місцевого самоврядування, що сприяє зміцненню безпеки регіонів України в умовах війни. Автоматизація різних процесів дозволяє оперативніше реагувати на виклики, покращувати надання послуг

населенню та забезпечувати злагоджену співпрацю з іншими державними структурами. Упровадження електронного урядування допомагає підвищити стійкість місцевих органів влади, де їхня функція виходить за межі адміністративної і стає ключовою для підтримки життєдіяльності громад у складних умовах.

Для більшості територіальних громад ситуація є нестійкою, хоча і залишається контрольованою, оскільки не втрачається повна функціональність. Забезпечення стійкості та безпеки як держави в цілому, так і окремих її регіонів та територіальних громад є ключовим чинником захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного ладу та національних інтересів України від наявних і потенційних загроз. Підтримка стійкості регіонів і громад ґрунтується на виявленні реальних і можливих загроз для їхньої безпеки. На даний момент основною загрозою залишається збройна агресія Росії. Це потребує зосередження зусиль державних і місцевих органів влади, а також військових адміністрацій на вирішенні цього питання [5, с. 13].

Сьогодні добробут жителів значною мірою залежить від того, наскільки оперативно органи місцевого самоврядування відповідають на виклики, пов'язані з енергетичною безпекою. Проєкт USAID «ГОВЕРЛА» підтримує громади у пошуку ефективних рішень в енергетичній сфері та надає генератори різної потужності партнерським громадам. Однак для забезпечення енергетичної стійкості лише генераторів недостатньо — потрібен комплексний підхід. У співпраці з міжнародними проєктами Звягельська громада розробила Муніципальний енергетичний план, що передбачає скорочення споживання паливно-енергетичних ресурсів, зниження викидів CO₂ та залучення додаткових коштів для впровадження заходів з енергоефективності. Крім того, громада розпочала вивчення можливостей використання відновлюваних джерел енергії, таких як сонячні електростанції [10].

У процесі відновлення України важливу роль відіграють громади, зокрема, через децентралізацію та необхідність забезпечення відчуття причетності до результатів цієї відбудови. Громади, як основні учасники цього процесу, мають право планувати та приймати рішення щодо відновлення з урахуванням своїх пріоритетів. Одночасно місцева влада повинна сприяти активній участі громадськості, залучаючи її до ухвалення рішень через громадські обговорення, створення робочих груп за різними напрямками (наприклад, відбудова будівель, оновлення міської інфраструктури) [6, с. 119]. Законом «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» значно розширено повноваження голів громад, зокрема, вони отримали право ухвалювати рішення щодо таких питань: перерахування коштів місцевого бюджету для ЗСУ, створення установ для надання безоплатної правової допомоги, боротьба зі стихійними лихами та епідеміями, поводження з небезпечними відходами, демонтаж аварійних будівель, пошкоджених унаслідок бойових дій [11].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Місцеве самоврядування в Україні під час війни стикається з численними викликами, але вже продемонструвало свою здатність пристосовуватися до нових реалій. Органи місцевої влади набули нових функцій в процесі реформи децентралізації та під впливом воєнних дій, що показало їхню готовність до вирішення необхідних проблем та ситуацій.

Ключовими напрямками для подальших досліджень є розробка рекомендацій щодо поліпшення взаємодії між центральною та місцевою владою, удосконалення прийняття рішень щодо відновлення, а також впровадження цифрових інструментів для підвищення ефективності управління в умовах кризи.

Література

1. Качмарський Є. І. Регіональна політика в умовах військового стану в Україні. *Політичне життя. Політичні інститути та процеси*. 2023. № 4. С. 37–43. doi: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.4.5>.
2. Миколук А. В. Робота органів місцевого самоврядування під час воєнного стану. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 2. С. 67–73. doi: <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2022.2.9>.
3. Адміністративне управління територіальними громадами : навч. посіб. / В. М. Бабаєв та кол. авт. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2022. 292 с.
4. Вплив війни на бюджети територіальних громад. Аналітичне дослідження показників бюджетів за 2021–2023 роки 60 територіальних громад партнерів Програми USAID DOBRE у 10 областях України / під ред. Т. Паутової. Київ : «Поліграф плюс», 2024. 116 с.
5. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу : аналіт. доп. / В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін. ; за ред. В. Г. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 54 с.
6. Пирога І. С., Пирога М. І. Роль місцевого самоврядування у відбудові в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2023. Т. 1, № 77. С. 117–123. doi: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.1.18>.
7. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Каб. Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695 : станом на 22 серп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text> (дата звернення: 26.09.2024).
8. Олександр Кубраков: Три ключові напрямки роботи в сфері децентралізації: завершення реформи, посилення спроможності громад та регіональний розвиток. *Міністерство розвитку громад, територій та*

інфраструктури України. URL: <https://mtu.gov.ua/news/35423.html> (дата звернення: 26.09.2024).

9. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад : Постанова Каб. Міністрів України від 08.04.2015 р. № 214 : станом на 21 лют. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-п#Text> (дата звернення: 27.09.2024).

10. Громади зміцнюють свою енергетичну стійкість в умовах війни - тези з брифінгу мерів. *Децентралізація в Україні*. URL: <https://decentralization.ua/news/18537> (дата звернення: 28.09.2024).

11. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 р. № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text> (дата звернення: 28.09.2024).

References

1. Kachmarskyi Ye. I. Rehionalna polityka v umovakh viiskovoho stanu v Ukraini. *Politychne zhyttia. Politychni instytuty ta protsesy*. 2023. № 4. S. 37–43. doi: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.4.5>.

2. Mykoliuk A. V. Robota orhaniv mistsevoho samovriaduvannia pid chas voiennoho stanu. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriia: Publichne upravlinnia ta administruvannia*. 2022. № 2. S. 67–73. doi: <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2022.2.9>.

3. Administratyvne upravlinnia terytorialnymy hromadamy: navch. posib. / V. M. Babaiev ta kol. avt. Kharkiv: KhNUMH im. O. M. Beketova, 2022. 292 s.

4. Vplyv viiny na biudzhety terytorialnykh hromad. Analitychne doslidzhennia pokaznykiv biudzhativ za 2021–2023 roky 60 terytorialnykh

hromad partneriv Prohramy USAID DOBRE u 10 oblastakh Ukrainy / pid red. T. Pautovoi. Kyiv: «Polihraf plius», 2024. 116 s.

5. Mistseve samovriaduvannia yak chynnyk stiikosti tylu: analit. dop. / V. H. Potapenko, V. O. Barannyk, N. V. Bakhur ta in. ; za red. V. H. Potapenka. Kyiv: NISD, 2023. 54 s.

6. Pyroha I. S., Pyroha M. I. Rol mistsevoho samovriaduvannia u vidbudovi v umovakh voiennoho stanu. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Serii: Pravo.* 2023. T. 1, № 77. S. 117–123. doi: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.1.18>.

7. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky: Postanova Kab. Ministriv Ukrainy vid 05.08.2020 r. № 695: stanom na 22 serp. 2024 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-p#Text>.

8. Oleksandr Kubrakov: Try kliuchovi napriamky roboty v sferi detsentralizatsii: zavershennia reformy, posylennia spromozhnosti hromad ta rehionalnyi rozvytok. *Ministerstvo rozvytku hromad, terytorii ta infrastruktury Ukrainy.* URL: <https://mtu.gov.ua/news/35423.html>.

9. Pro zatverdzhennia Metodyky formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad: Postanova Kab. Ministriv Ukrainy vid 08.04.2015 r. № 214: stanom na 21 liut. 2024 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-p#Text>.

10. Hromady zmitsniuiut svoiu enerhetychnu stiikist v umovakh viiny - tezy z bryfinhu meriv. *Detsentralizatsiia v Ukraini.* URL: <https://decentralization.ua/news/18537>.

11. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo funktsionuvannia derzhavnoi sluzhby ta mistsevoho samovriaduvannia u period dii voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2022 r. № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text>.